

Janusz Drewniak

Muzyka w salezjańskim systemie wychowania młodzieży

Studia Włocławskie 19, 293-306

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ DREWNIAK

MUZYKA W SALEZJAŃSKIM SYSTEMIE WYCHOWANIA MŁODZIEŻY

Ponadnaturalny wymiar ludzkiej egzystencji, wykraczający poza sferę jedynie cielesną, materialną, sprawia, że człowiek dąży do oparcia życia na głębszych, szlachetniejszych ideach. Służy temu szeroko rozumiana kultura, definiowana jako wytwór i pielęgnowanie wyższych, niematerialnych wartości. Proces ewolucji kulturalnej człowieka ma przede wszystkim służyć pełni rozwoju jego osobowości. Czynnikiem kształtującym postęp w tej dziedzinie są ludzkie emocje i przeżycia, a także doświadczenie, wiedza i umiejętności.

Obok „materialnego” efektu różnych dyscyplin kulturowego dziedzictwa, jakim jest powstanie dzieła sztuki, ważnym czynnikiem jest doskonalenie umiejętności samodzielnego myślenia i rozwiązywania egzystencjalnych problemów, mających na celu sprostanie wyzwaniom przyszłości. Ten element jawi się jako niezwykle istotny w przypadku ludzi młodych podejmujących życiowe wyzwania. Mamy więc do czynienia z twórczym wychowaniem człowieka przez sztukę oraz wychowania do uczestnictwa

KS. JANUSZ DREWNIAK – doktor nauk humanistycznych (muzykologia). W latach 1996–2001 odbył studia w Akademii Muzycznej im. F. Chopina w Warszawie na Wydziale Edukacji Muzycznej o specjalności Prowadzenie Zespołów Wokalnych i Wokalno-Instrumentalnych (mgr sztuki). W roku 2005 obronił pracę doktorską z zakresu muzykologii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jest członkiem Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych. Obszary jego badań obejmują szerokie spektrum problematyki muzyki sakralnej, liturgicznej, problemy teologii muzyki, duchowe aspekty muzyki religijnej. Na dotychczasowy dorobek naukowy składają się dwie publikacje autorskie: *Ksiądz Zbigniew Piasecki. Życie, działalność, twórczość kompozytorska*, Włocławek 2002; *Kapłan – kompozytor. Dualizm powołania i twórczości ks. Idziego Ogierniana Mańskiego (1900–1966)*, Warszawa 2007; kilkanaście artykułów z zakresu muzykologii opublikowanych w pismach teologicznych i muzykologicznych; opracowanie haseł encyklopedycznych.

w kulturze. Proces ten ma na celu udoskonalenie zdolności percepcyjnych, także percepcji muzycznej, a przez to twórczego rozwoju wyobraźni, czego konsekwencją staje się umiejętność wyrażania uczuć i myśli. Szczególnie kultura muzyczna, odwołując się do uczuć, zmysłów, intuicji i wiary, przekazuje treści przekraczające możliwości przekazu *stricte* werbalnego.

Kultura chrześcijańska przejęła od cywilizacji starożytnych potrzebę wyrażania uczuć, także religijnych, przez muzykę. Muzyka sakralna stała się nieodzowną pomocą w przekazywaniu ducha nauki ewangelicznej. Dziś stwierdzić można, że muzyka stanowi integralną część dziedzictwa kulturowego Kościoła.

1. Wizja chrześcijańskiej formacji młodzieży w ujęciu św. Jana Bosko

Jedną z najznamienitszych osobowości w historii Kościoła, dla której muzyka i śpiew odegrały niezwykle istotną rolę, był św. Jan Bosko (1815–1888) – charyzmatyczny kapłan, duszpasterz, wychowawca młodzieży i założyciel Zgromadzenia Salezjańskiego (1859)¹. Ksiądz Bosko posiadał niezwykłą zdolność wycucia problemów społecznych i religijno-moralnych, stąd swoje życie poświęcił pracy duszpasterskiej, której centrum stanowiła troska o wychowanie młodzieży, szczególnie ubogiej i zaniedbanej. Formacja duchowa oraz kształtowanie charakteru młodego pokolenia stały się nadrzędnym celem jego duszpasterskich i pedagogicznych zabiegów. Niezwykła, wykraczająca poza występujące dotychczas doświadczenie pedagogiczne postawa ks. Bosko wyróżniała się całkowitym oddaniem, niemalże utożsamieniem się ze swoimi wychowankami². Niespotykany dynamizm działalności kapłańskiej na tym polu zmierzał do osiągnięcia integralnego rozwoju i ukształtowania osobowości młodych ludzi, wychowując ich na dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli³. Istotnym czynnikiem tego

¹ Ksiądz Bosko powołał do istnienia, obok Zgromadzenia Salezjańskiego, Zgromadzenie Córek Maryi Wspomożycielki oraz Stowarzyszenie Współpracowników Salezjańskich, którym przyświeca cel wychowania i duszpasterstwa młodzieży. Te wspólnoty stanowią ruch określany jako Rodzina Salezjańska. Por. P. Stella, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, t. 1, Roma 1979.

² „Wiercie mi, że wszystko, czym jestem, jest całkowicie dla was, dniem i nocą, rano i wieczorem, w każdej chwili. Nie mam innego celu, jak tylko troskę o wasze dobro moralne, umysłowe i fizyczne”. *Memorie Biografiche di s. Giovanni Bosco* (MB), red. G. Lemoine [i in.], San Benigno Canavese – Torino 1898–1948, t. 7, s. 503.

³ S. Styrna, *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898–1974*, w: *75 lat działalności Salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa*, red. R. Popowski [i in.], Łódź – Kraków 1974, s. 11. Obecnie salezjański program wychowania „dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli” otrzymał formę Salezjańskiej

procesu wychowawczego na płaszczyźnie religijnej było uwrażliwienie na wartości chrześcijańskie: życie sakramentalne, praktyki modlitewne oraz katechizacja młodzieży, natomiast celowi ukształtowania postawy obywatelskiej służyło wyrobienie cech społecznych: pracowitości, solidarności, uczciwości oraz poczucia obowiązku. Dualizm celu kształtowania obywatela i chrześcijanina zakładał uformowanie człowieka wiernego Chrystusowi i Kościołowi, który znajdzie w społeczeństwie godne miejsce i przez swoje uczciwe życie przyczyni się do jego rozwoju. Oparcie procesu pedagogicznego na wartościach chrześcijańskich dawało, w przekonaniu ks. Bosko, najpewniejszą gwarancję ładu moralnego i porządku społecznego, stając się jednocześnie warunkiem jego skuteczności oraz szerokiej perspektywy rozwoju osobowego człowieka w pełnym wymiarze jego doczesnych i nadprzyrodzonych potrzeb⁴. Nadrzędną, pierwszoplanową rolę religii w tym dziele wyrażają słowa ks. Bosko: „Jedynie religia jest zdolna doprowadzić do końca dzieło wychowania”⁵.

Ks. Bosko zafascynowany chrześcijańskim humanizmem św. Franciszka Salezego (1567–1622) akcentującym dążenie człowieka do świętości, na tym modelu pedagogicznego doświadczenia oparł pracę Zgromadzenia Salezjańskiego. U podstaw teorii duchowości i życia wewnętrznego św. Franciszka Salezego leżała idea Boga – nieskończonej Miłości. W procesie wychowania wyrażała się ona przez dobroć, łagodność i cierpliwość wobec wychowanka. Ks. Jan Bosko twierdził, że nawet najbardziej zaniedbany moralnie człowiek ma w sobie iskierkę dobra, którą należy odkryć i rozbudzić. Upatrywanie w każdym wolnej i rozumnej istoty, wrażliwej na prawdę, dobro i piękno, zdolnej do autorefleksji i twórczej samorealizacji stanowi wyznacznik podmiotowego traktowania człowieka, przez co jego system pedagogiczny przeniknięty jest duchem chrześcijańskiego humanizmu i personalizmu. Szeroko zakrojona troska duszpasterska skupia w sobie stworzenie warunków umożliwiających wychowankom osiągnięcie świętości możliwej na tym etapie dojrzałości, głównie przez życie sakramentalne jednoczące z Bogiem.

Formacja duchowa i religijne wychowanie młodego pokolenia określają charyzmat i kierunek działalności duszpasterskiej Zgromadzenia Sale-

Duchowości Młodzieżowej. Zob. Dokument końcowy Kapituły Generalnej 23 Zgromadzenia Salezjańskiego z 1990 roku zatytułowany *Educare i giovanni alla fede*, Roma 1990, s. 97–112.

⁴ Por. K. Misiaszek, *Aktualność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko we współczesnym wychowaniu*, „Seminare”, 14(1998), s. 13.

⁵ MB, t. 3, s. 605.

zjańskiego⁶. Specyfikę stylu życia i posługiwania salezjańskiego nakreśla Konstytucja Towarzystwa św. Franciszka Salezego: „Celem tego zgromadzenia jest zebranie razem jego członków, duchownych, młodych księży, a także świeckich, celem własnego doskonalenia się przez naśladowanie cnót naszego Boskiego Zbawiciela, zwłaszcza przez miłość wobec młodzieży”⁷. Priorytetowym elementem ducha salezjańskiego, wyróżniającym to powołanie spośród innych, jest umiłowanie i służba młodzieży, wyrażająca się w trosce o doczesny i wieczny pożytek młodego pokolenia⁸.

2. Priorytety salezjańskiego systemu wychowania

Zakres działań pedagogicznych ks. Bosko obejmuje wszechstronne wychowanie człowieka. Ukierunkowanie aktywności duszpasterskiej na ludzi młodych spowodowało stworzenie przez ks. Bosko oryginalnego systemu wychowawczego, określanego mianem salezjańskiego systemu prewencyjnego (uprzedzającego, zapobiegawczego). Znany w XIX wieku system wychowania uznał za zapewniający najpełniejszy, integralny rozwój osobowy: fizyczny, duchowy, moralny, intelektualny i społeczny⁹. Dokonując adaptacji wartości i metod wychowania chrześcijańskiego, nadał on systemowi prewencyjnemu swoisty kształt. Filarami tego systemu stały się: miłość, rozum i religia¹⁰.

Duszą salezjańskiego systemu wychowawczego jest chrześcijańska miłość kształtująca relacje pomiędzy wychowawcą a wychowankiem na wzór miłości rodzinnej. Generalnym wyznacznikiem tych relacji jest miłość Boga względem człowieka, stąd jej wyrazem jest serdeczność, szacunek i wyrozumiałość. Św. Jan Bosko dla wyrażenia międzyludzkiej więzi często używał

⁶ Założenia charyzmatu salezjańskiego przedstawiam szerzej w mojej pracy: *Kapłan – kompozytor. Dualizm powołania i twórczości ks. Idziego Ogiernana Mańskiego (1900–1966)*, Warszawa 2007, s. 72–81 oraz w artykule: *Charyzmat salezjański i jego realizacja w życiu ks. Idziego Ogiernana Mańskiego (1900–1966)*, „Seminare”, 19(2003), s. 421–438.

⁷ *Konstytucje Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Rzym 1986, art. 10.

⁸ Tamże, art. 14.

⁹ „Mamy do czynienia z dwoma systemami wychowawczymi, jeden nazywa się systemem represyjnym, a drugi systemem prewencyjnym. Pierwszy zamierza wychowywać człowieka poprzez zastosowanie siły, wywierając na niego nacisk i karząc w wypadku, gdy złamie on prawo lub popełni jakieś przestępstwo. Drugi próbuje wychowania przez łagodność, pomagając człowiekowi przez przyjazną zachętę w przestrzeganiu prawa, dając mu w ten sposób do ręki najwłaściwsze i najsukuteczniejsze środki”. R. Weinschenk, *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa 1996, s. 42.

¹⁰ Zasadnicze idee salezjańskiego systemu prewencyjnego przedstawiam szerzej w cytowanym już dziele: *Kapłan – kompozytor*, s. 72–81.

słowa *amorevolezza*. Polskie słowo „miłość” czy „dobroć” nie wyczerpuje całej zawartej w nim treści, dalekiej od emocjonalizmu i czułości. Nie chodzi bowiem o kierowanie się jedynie uczuciem dobroci czy miłości, lecz o miłość wychowawczą, wyrażającą się integralną postawą wychowawcy zatroskanego o ziemskie i nadprzyrodzone dobro wychowanka¹¹.

Najistotniejszym jednak celem salezjańskiego procesu wychowawczego jest rozwój duchowy oraz ukształtowanie silnej i głębokiej osobowości religijno-moralnej. Ks. Bosko pragnął zaszczerpić młodzieży wiarę świadomą i rozumną, nie ograniczającą się do powierzchownej i uczuciowej pobożności, stąd system prewencyjny zakłada ściśle powiązanie religijności z rozumem. Racjonalność jego pedagogiki wyraża się w uświadamianiu wychowankowi potrzeby przestrzegania przepisów i zasad instytucji wychowawczej dla jego pożytku oraz dobra ogółu. Odwołanie się do rozumu ma na celu kształtowanie nawyku i umiejętności refleksji, która okazuje się niezbędna przy dokonywaniu wyborów i kształtowaniu własnej osobowości i hierarchii wartości. W związku z tym na wychowawcy (w terminologii salezjańskiej stosuje się określenie: asystent) spoczywa odpowiedzialna funkcja roztropnego, opartego na zdrowym rozsądku doradzania w podejmowaniu ważnych decyzji życiowych. Ks. Bosko w swoim systemie wychowawczym odwołuje się także do „pedagogii obowiązku”, przez co podkreśla wartość i konieczność sumiennego wykonywania codziennych powinności¹². Fundamentalną zasadą porządkującą kierunek salezjańskich oddziaływań wychowawczych jest pierwszeństwo wartości duchowych, religijnych, nad witalnymi. Spośród pozostałych systemów wychowania koncepcję pedagogiczną ks. Bosko wyróżnia oparcie na zasadach ewangelicznych, wychowanie przez miłość oraz zachęta do przestrzegania prawa.

3. Instytucje dydaktyczno-wychowawcze Zgromadzenia Salezjańskiego

System prewencyjny ks. Bosko znalazł zastosowanie w zapoczątkowanych przez niego instytucjach dydaktyczno-wychowawczych¹³. Należały

¹¹ Myśl wyrażającą znaczenie miłości wychowawczej ksiądz Bosko zawarł w liście do wychowanków, nazwanym później przez komentatorów jego dzieł „poematem miłości wychowawczej”: „Nie chodzi tylko o to, aby chłopcy byli kochani, lecz szczególnie by czuli, że są kochani”. MB, t. 12, s. 107.

¹² Por. G.B. Bosco, *Il sistema preventivo di don Bosco. Una proposta di spiritualità per educatori*, Leumann 1993, s. 47–50.

¹³ W terminologii Zgromadzenia Salezjańskiego placówki dydaktyczno-wychowawcze nazywane są zakładami.

do nich ośrodki pedagogiczno-socjalne, szkolne i zawodowe: oratoria, schroniska dla bezdomnych chłopców, gimnazja oraz szkoły zawodowe połączone z warsztatami. Szkołę ks. Bosko uważał za jedną z najważniejszych instytucji wspomagających proces wychowania. Obok przekazywania wiedzy, miała za zadanie kształtowanie światopoglądu, osobowości, charakteru, postaw i wartości młodzieży. Dostrzegał więc szeroki zakres problemów egzystencjalnych swoich wychowanków. Celem powstania licznych placówek oświatowo-wychowawczych była pomoc bezdomnym i ubogim chłopcom w zdobyciu wykształcenia, jednak nie mniej istotnym, a nawet priorytetowym założeniem ich funkcjonowania stała się troska o religijne, moralne i patriotyczne wychowanie¹⁴.

Idee pedagogiczne ks. Bosko przyjęły konkretną formę działania zmierzającego do integralnego wychowania człowieka. Wraz z formacją religijną podjęto troskę o aktywne włączenie go w życie społeczne. W wychowaniu religijnym, które zmierzało do ukształtowania „dobrych chrześcijan”, ks. Bosko kładł nacisk na praktykowanie sakramentów (spowiedź i częsta Komunia święta), codzienne uczestnictwo we mszy, katechizację, praktykę porannej i wieczornej modlitwy, różaniec i adorację Najświętszego Sakramentu. Duszpasterska troska miała na celu stworzenie optymalnych warunków umożliwiających młodzieży dążenie do osiągnięcia świętości życia. Przygotowanie do życia w społeczeństwie, które skupiało się na kształtowaniu postawy „uczciwych obywateli” dokonywało się przez wyrabianie cnót społecznych: pracowitości, solidarności, lojalności, uczciwości, poczucia obowiązku, miłości i posłuszeństwa¹⁵.

Wśród utworzonych przez ks. Bosko placówek duszpastersko-wychowawczych naczelnym miejscem, stanowiącym o tożsamości Zgromadzenia Salezjańskiego w Kościele, zajmuje oratorium¹⁶. Wzorcem w organizacji

¹⁴ A.E. Szołtysek, *Teologia wychowania chrześcijańskiego według św. Jana Bosko, w: Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000, s. 100.

¹⁵ Por. M. Chmielewski, *System wychowawczy św. Jana Bosko w ewangelizacji młodzieży*, „Seminare”, 19(2003), s. 353.

¹⁶ Słowo „Oratorium” (łac. *orare* – modlić się) oznaczało pierwotnie miejsce modlitwy. Twórcą oratorium jako ośrodka i metody wychowania był działający w Mediolanie św. Karol Boromeusz (1538–1584) oraz duszpasterz Rzymu św. Filip Nereusz (1515–1595). Założenia prowadzonych przez nich instytucji duszpastersko-wychowawczych zakładały formację religijną, naukę i rozrywkę. Św. Jan Bosko czerpał inspirację z tego dzieła. Na ukształtowanie się oratorium ks. Bosko wpłynęły także idee pedagogiczne Braci Szkół Chrześcijańskich oraz św. Jana de la Salle. Por. P. Braido, *Il sistema preventivo di Don Bosco*, Zürich 1964, s. 106 oraz Stella, *Don Bosco*, t. 2, Roma 1981, s. 452.

salezjańskiego życia oratoryjnego stały się wypraktykowane w oratoriach lombardzkich i mediolańskich zasady zaczerpnięte z *Konstytucji i Regulaminów Towarzystwa Szkół Doktryny Chrześcijańskiej* św. Karola Boromeusza¹⁷. Ks. Bosko, dokonując modyfikacji organizacyjno-wychowawczych, uczynił oratorium własną, oryginalną instytucją koncentrującą się wokół problemów wychowania młodego pokolenia. Początkowo opieka duszpasterska ograniczała się do niedzielnej mszy, krótkiej katechezy i nauki najprostszych modlitw. Z biegiem czasu młodzież zaczęła spędzać u boku ks. Bosko całe niedziele oraz popołudnia w ciągu tygodnia. Oratorium ks. Bosko skupiało młodzież z terenów całego miasta, stając się instytucją międzyparafialną.

Funkcjonowaniu oratorium przyświecały cele: wychowanie chrześcijańskie nastawione na formowanie osobowości religijno-moralnej, wdrażanie założeń systemu prewencyjnego, zapobieganie przestępczości oraz kształcenie zawodowe i ogólne. Zadanie spoczywające na wychowawcach-asystentach polegało na zapobieganiu złu, przy jednoczesnym tworzeniu klimatu radości i poczucia sensu życia, wpływającego z bliskich relacji z Bogiem. Pogłębianiu wiedzy i życia religijnego oraz wdrażaniu zasad moralnych służyły systematyczne wykłady prawd wiary. Towarzyszyło im bogactwo form życia kulturalnego: gry, zabawy, wspólne spacerunki, wycieczki, śpiew, sztuki teatralne i koncerty¹⁸. Wspólna praca, rekreacja i rozrywka stawały się okazją do nawiązywania przyjaznych wzajemnych kontaktów między wychowankami oraz serdecznych relacji z wychowawcami.

Wkrótce jednak ks. Bosko doszedł do przekonania, że oprócz troski o wychowanie religijne zaniedbanej młodzieży należy zagwarantować zdobycie wykształcenia, zwłaszcza zawodowego, dzięki któremu w przyszłości zdobędzie ona środki utrzymania. Początkowy program edukacyjny obejmujący lekcje katechizmu i naukę czytania z biegiem czasu poszerzono o takie przedmioty, jak: arytmetyka, rysunek, język łaciński, geografia i historia święta¹⁹. W następnych latach powstały pracownie przysposabiające do zawodów: krawiecka i szewska (1853), introligatorska (1854), stolarska (1856), drukarska (1861) i ślusarska (1862). Zainicjowane

¹⁷ Stwierdzenie opiera się na: MB, t. 2, s. 57–63; t. 3, s. 86–87; t. 4, s. 170–171. Por. Braido, *Il sistema prevention*, s. 81–82.

¹⁸ Por. L. Cian, *Wychowanie w duchu księdza Bosko*, Warszawa 1986, s. 188.

¹⁹ Por. J. Niewęglowski, *Salezjanie i szkolnictwo*, „Seminare”, 13(1997), s. 195–196; por. także P. Braido, *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*, Roma 1988, s. 170.

w ten sposób dzieło kształcenia młodzieży posłużyło jako podwaliny dla pierwszych salezjańskich szkół zawodowych²⁰. Ks. Bosko dostrzegał ponadto potrzebę kształcenia humanistycznego, szczególnie w odniesieniu do chłopców rokujących nadzieję wstąpienia w szeregi duchowieństwa²¹.

4. Kulturotwórczy aspekt pedagogiki salezjańskiej

Ks. Bosko dokładał wielu starań, aby religia, wiara i wszelkie problemy związane z życiem chrześcijańskim, szczególnie wymagania moralne i etyczne, jawiły się młodzieży jako rzeczywistości stanowiące źródło wewnętrznej radości i szczęścia. W pracy duszpasterskiej i ewangelizacyjnej ważną rolę przypisywał poczuciu młodzieńczej spontaniczności, optymizmu i pogody ducha²². Wskazywał na potrzebę racjonalnego stylu życia, obok pracy intelektualnej i fizycznej dostrzegał konieczność szlachetnej rozrywki wpływającej na całokształt rozwoju osobowego człowieka.

Istotnym wyznacznikiem modelu pedagogiki salezjańskiej jest organizacja wolnego czasu, której aspekt wychowawczy uwzględniał pożyteczne i wartościowe wykorzystanie każdej chwili oraz ustrzeżenie młodzieży od beczynności i wpływu złego towarzystwa. Zakłada ona aktywność fizyczną oraz bogactwo form życia kulturalnego. Pierwsze obejmuje zajęcia sportowe, wspólne zabawy i wycieczki, drugie natomiast zajęcia artystyczne – muzyczne, plastyczne i teatralne, jak również rozwijanie innych, wartościowych zainteresowań. Szeroko rozumiany aspekt kulturotwórczy wychowania, będący jednym z filarów salezjańskiej „pedagogii wartości”, zmierzał do ciągłej weryfikacji postępowania w oparciu o takie wartości, jak estetyka form i miejsc spotkań, stroju, kultura gestów i słów²³.

W organizacji życia oratoryjnego istniała synteza pomiędzy czasem wolnym a czasem przeznaczonym na wypełnianie obowiązków. Św. Jan Bosko podkreślał wartość rozrywki, jednak zawsze podporządkowywał ją wyższemu celom. „Wychowankom niech pozostawią [wychowawcy – J.D.] zupełną swobodę, by mogli biegać, skakać, hałasować do woli. Oprócz

²⁰ Por. S. Kosiński, *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, „Seminare”, 9(1987–1988), s. 13–14.

²¹ Por. B. Bellerate, *Don Bosco e la scuola umanistica*, w: *Don Bosco nella storia*. Atti del 1° Congresso Internazionale di Studi su Don Bosco. Università Pontificia Salesiana – Roma, 16–20 gennaio 1989, a cura di M. Midali, Roma 1990, s. 318.

²² Por. Weinschenk, *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, s. 138–140.

²³ Por. S. Kulpaczyński, *W poszukiwaniu proporcji pomiędzy Oratorium a rekreatorium*, w: *Książd Bosko i jego system wychowawczy*, s. 155–156.

tego gimnastyka, muzyka, deklamacje, teatr, przechadzki są środkami bardzo skutecznymi do osiągnięcia karności, a zachowania moralności i zdrowia”²⁴. Rekreacja i zabawa nie miały więc służyć jedynie osobistej satysfakcji i zaspokajaniu marginalnych potrzeb człowieka, lecz pełniły istotne funkcje wychowawcze. Salezjańskie placówki oferują młodzieży szerokie możliwości aktywnej rekreacji, pozwalającej nie tylko wartościowo i interesująco spędzić wolny czas, ale także zadbać o zdrowie i edukację. Zabawa zawierająca liczne elementy kulturowe ma na względzie uświadamiać i przybliżyć godność osoby ludzkiej i potrzebę odnalezienia sensu życia.

Metoda pracy ks. Bosko z młodzieżą polegała na zintegrowaniu wychowania religijnego z kulturą. Wychowanie i kultura w salezjańskim procesie wychowawczym stanowią dwie wzajemnie warunkujące się rzeczywistości. Wychowanie realizuje się w kulturze, przez kulturę i dla kultury²⁵. Kształcenie człowieka przez kulturę, której nośnikami jest sztuka, plastyka, muzyka i teatr, nie ogranicza się wyłącznie do oddziaływania na wartości estetyczne, budząc wrażliwość na piękno, ale uwrażliwia człowieka na wartości ogólnoludzkie, wpływając na postawy moralne, uczucia, rozwój intelektualny, emocjonalny, przez co stanowi niezwykle ważny czynnik kształtowania ludzkiej osobowości.

Doniosłą rolę w systemie pedagogicznym św. Jana Bosko pełni sztuka oraz wszechstronna działalność kulturalna, przede wszystkim muzyczna. Odpowiednio dobrany śpiew i muzyka dopełniają dzieła wychowawczego, wyrabiają gust estetyczny, umiłowanie piękna, wdrażają kulturalne nawyki oraz pobudzają inne pozytywne cechy charakteru. Odkrywanie piękna w muzyce nie tylko zaspokaja, lecz intensyfikuje naturalną potrzebę wrażliwości na wartości estetyczne. W konsekwencji doświadczenie to procentuje kształtowaniem pozytywnych postaw w różnych dziedzinach życia, szczególnie w niezwykle istotnym w wieku młodzieńczym procesie wyrażania własnych uczuć i myśli.

Muzyka, tym bardziej twórczość o charakterze religijnym, odgrywa pozytywną rolę w obszarze postaw religijnych, duchowych i moralnych i może przynieść wiele autentycznego dobra. Uczy chrześcijańskich postaw

²⁴ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, w: *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa Św. Franciszka Salezego*, Łódź 1972, s. 291.

²⁵ Por. M. Barlak, *Wychowanie salezjańskie jako dialog osób w świetle wartości*, w: *Książka Bosko i jego system wychowawczy*, s. 198.

życiowych, wnosi w życie wartości wspólnototwórcze, pogłębia jedność i miłość braterską. Znane w środowisku salezjańskim jest powiedzenie ks. Bosko: *Una casa salesiana senza musica é come un corpo senza anima* (dom salezjański bez muzyki jest jak ciało bez ducha)²⁶. Wspominając pierwsze lata funkcjonowania oratorium na Valdocco, ks. Bosko stwierdza: „Oprócz nauki ścisłej, chłopcy mieli dużo śpiewu i muzyki, one bowiem ożywiały nasze życie”²⁷.

Różne dziedziny nauki rozwijają w człowieku zdolności intelektualne, natomiast muzyka, stanowiąca swoisty odcinek na polu kultury, uszlachetnia go, kształtuje i intensyfikuje sferę emocjonalną oraz duchową. Jako praktyk – wychowawca, ks. Bosko zdawał sobie sprawę, że dorastająca młodzież jest wyjątkowo podatna na wszelkie narastające w tym okresie życia doświadczenia emocjonalno-duchowe. Zabiegał, aby wychowankowie salezjańscy jak najczęściej śpiewali i grali na instrumentach. Podkreślał, że żywy kontakt z muzyką jest nieodzownym czynnikiem kształtowania umysłu i serca, wpływa na ogólny rozwój zainteresowań artystycznych człowieka oraz inspiruje do osobistej działalności w tym kierunku. Zespołowe muzykowanie rozpatrywane od strony psychologicznej jest czynnikiem doskonale integrującym młodzież. Edukację muzyczną z powodzeniem wykorzystywał w procesie wychowania. Wspólny śpiew towarzyszył każdego dnia popołudniowym zajęciom oraz popołudniowej rekreacji. „Chłopcy powinni śpiewać, gdyż śpiew oprócz tego, że bawi, jest zarazem częścią nauczania, tak bardzo zalecaną w naszych czasach”²⁸. Ks. Bosko wiedział, że obcowanie ze sztuką muzyczną ubogaca wnętrze człowieka, uszlachetnia, zapala w nim młodzieńczy entuzjazm, daje poczucie radości, stąd „szkołę śpiewu” ustanowił jednym z najważniejszych zajęć pierwszych oratoriów i umieścił „wśród siedmiu sekretów powodzenia oratoriów i domów wychowawczych”²⁹. „Celem [...] wszystkich oratoriów jest, by przez piękne śpiewy, gry i zabawy przyciągnąć młodzież i tutaj dopomóc jej do wychowania się na prawdziwych synów Kościoła i dzielnych obywateli Ojczyzny. I w tym właśnie tkwi tajemnica systemu

²⁶ MB, t. 5, s. 347.

²⁷ L. Pazzaglia, *Apprendistato e istruzione degli artigiani a Valdocco (1846–1886)*, w: *Don Bosco nella storia della cultura popolare*, red. F. Traniello, Torino 1987, s. 17.

²⁸ MB, t. 10, s. 1058. Cyt. za: Z. Malinowski, *Działalność muzyczna salezjanów polskich, w: 75 lat działalności Salezjanów w Polsce*, s. 110.

²⁹ MB, t. 11, s. 122. Por. także M. Szczepankiewicz, *Festiwal w Rumi wyrazem troski o właściwy kształt muzyki w Kościele*, „Seminare”, 11(1995), s. 370.

wychowawczego ks. Bosko, który przez godziwe rozrywki umiał zdobywać serca młodzieży, aby ją potem porywać do wyższych rzeczy”³⁰.

Efekty funkcjonowania pierwszych oratoriów salezjańskich potwierdziły pozytywny wpływ działalności kulturalnej na gruntowny, duchowy i intelektualny rozwój młodzieży. Mając na uwadze wychowawczy aspekt czynnika muzycznego, ks. Bosko zabiegał, aby wśród zajęć oratoriów oraz w programie dydaktycznym innych placówek salezjańskich muzyka zawsze zajmowała poczesne miejsce. Realizując te postulaty pedagogiczne, program nauczania salezjańskich szkół podstawowych, gimnazjów, liceów oraz szkół zawodowych, oprócz przedmiotów ogólnokształcących czy zawodowych, uwzględnia przedmioty teoretyczne z zakresu muzyki, naukę gry na fortepianie, organach, instrumentach dętych i smyczkowych. Istnieją chóry, orkiestry dęte, często także smyczkowe. W zagospodarowaniu przestrzennym nowo powstających domów salezjańskich istnieje wymóg uwzględnienia sali widowiskowej przeznaczonej na działalność artystyczną. Pod względem technicznym dorównują one niejednokrotnie profesjonalnym salom koncertowym i teatralnym. Posiadają kanał orkiestrowy, urządzenia elektroakustyczne, sterowniczy pomost oświetleniowy wraz z profesjonalnymi reflektorami, zapadnię sceniczną oraz zaplecze do rekwizytów³¹.

Szczytowym osiągnięciem muzycznej działalności Zgromadzenia Salezjańskiego w Polsce stały się szkoły muzyczne i organistowskie posiadające status średniej szkoły muzycznej. Należą do nich, działająca w Polsce w latach 1916–1963, Salezjańska Średnia Szkoła Organistowska w Przemysłu³² oraz funkcjonujące obecnie: Salezjańska Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna II stopnia im. Ks. Antoniego Chlondowskiego w Lutomiersku oraz Salezjańska Szkoła Organowa im. kard. Augusta Hlonda w Szczecinie. Placówki te przyczyniają się znacząco do podniesienia poziomu muzyki religijnej oraz wykształcenia organistów i muzyków kościelnych.

Konieczność tworzenia lub uzupełniania kadry pedagogicznej powoduje, że wybitnie uzdolnionych muzycznie salezjanów w czasach minionych, jak i obecnie, kieruje się na specjalistyczne studia z zakresu teorii muzyki i muzykologii (uniwersytety i akademie muzyczne). Wśród

³⁰ Zob. *Sprawozdanie z działalności Oratorium im. ks. Al. Lubomirskiego w Krakowie przy ul. Rakowieckiej*, „Pokłosie Salezjańskie”, 2(1938), s. 44.

³¹ Por. M. Lewko, *Salezjańskie misterium Męki Pańskiej (Przyczynek do dziejów teatrów ochotniczych w Polsce)*, „Roczniki Humanistyczne”, 20(1972), s. 128.

³² Zob. *Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów – Przemyśl 2007.

duchownych Zgromadzenia Salezjańskiego znajduje się wielu wykształconych, doskonałych muzyków i kompozytorów. Do grona najbardziej znanych należą twórcy podstaw kultury muzycznej Zgromadzenia Salezjańskiego: ks. Filippo Alcantara, ks. Alessandro de Bonis (1888–1965), ks. Giovanni Cagliero (1838–1926), ks. Vincenzo Cimatti (1879–1965), ks. Giovanni Grosso (1898–1944) i ks. Giovanni Pagella (1872–1944). Ks. Bosko wysoko cenił ich twórczość i działalność. Będąc gorącym sympatykiem, wrażliwym odbiorcą i propagatorem muzyki, sam, chociaż nie miał wykształcenia w tej dziedzinie, stworzył w 1853 roku w oratorium pierwszą orkiestrę, a także skomponował dla potrzeb oratorium pieśni, m.in. *Lodate Maria* oraz *Pieśń do Dzieciątka Jezus*³³. Wśród polskich muzyków i kompozytorów salezjańskich największe zasługi przypisuje się ks. Antoniemu Hlondowi [Chlondowskiemu] (1884–1963) oraz ks. Idziemiu Ogiermanowi Mańskiemu (1900–1966).

Ks. Bosko uwrażliwił wspólnotę salezjańską na istotną rolę muzyki w całości kształcenia i wychowania młodzieży. Ta dziedzina sztuki do dnia dzisiejszego towarzyszy codziennemu życiu salezjańskich placówek pedagogiczno-wychowawczych. Niemal we wszystkich domach istnieje chór, orkiestra lub kameralny zespół instrumentalny. Zajęciom muzycznym poświęca się codziennie wiele czasu, zarówno podczas lekcji, jak również w wolnych chwilach. Z zapałem i dużymi ambicjami młodzież spędza długie godziny, doskonaląc umiejętności gry na instrumentach. Szkoły salezjańskie i oratoria rozbrzmiewają radosnym śpiewem i muzyką, które towarzyszą przedstawieniom teatralnym i scenicznym. Są wśród nich bożonarodzeniowe jasełka i misteria Męki Pańskiej, religijne, patriotyczne i okolicznościowe akademie, jubileusze oraz czysto rozrywkowe wieczorki muzyczno-literackie.

Uwzględnienie muzyki w prewencyjnym systemie wychowania ks. Bosko daje podstawy do stwierdzenia, że salezjanie stali się pionierami ruchu muzycznego wśród młodzieży. Trudno bowiem w dotychczasowej działalności pedagogiczno-artystycznej szukać orkiestr dętych i symfonicznych, które tworzyliby uczniowie szkół średnich, zawodowych, a nawet podstawowych. Muzyka, śpiew i szeroka działalność kulturalna domów salezjańskich sprawia, że nie tylko cieszą się one niesłabnącą popularnością, ale wciąż zyskują na atrakcyjności wśród młodzieży. Poziom artystyczny, jaki osiągają niektóre zespoły, sprawił, że muzyka i muzykująca młodzież

³³ Por. Malinowski, *Działalność muzyczna*, s. 111.

stały się chlubną wizytówką Zgromadzenia Salezjańskiego i skuteczności salezjańskiego systemu wychowania. Absolwenci szkół salezjańskich wynoszą z nich nie tylko zamiłowanie do muzyki i rodzimej kultury, ale przede wszystkim fachową wiedzę oraz chrześcijańskie zasady życia i wychowania.

STRESZCZENIE

Św. Jan Bosko – charyzmatyczny kapłan, wychowawca młodzieży, założyciel Zgromadzenia Salezjańskiego, jest jedną z największych indywidualności i najważniejszych osobowości w historii Kościoła. Nadrzędnym celem jego pracy duszpasterskiej i pedagogicznej była formacja religijna i chrześcijańskie wychowanie młodzieży. Ks. Bosko stał się twórcą systemu pedagogicznego, w którym istotne miejsce pełni sztuka oraz wszechstronna działalność kulturalna, przede wszystkim muzyczna. Śpiew i muzyka są dopełnieniem procesu wychowawczego, wyrabiają gust estetyczny, przyczyniają się do umiłowania piękna, wdrażają kulturalne nawyki oraz pobudzają wiele pozytywnych cech charakteru. Muzyka religijna uczy chrześcijańskich postaw życiowych – kształtuje duchową i moralną osobowość człowieka.

Słowa kluczowe: system prewencyjny, muzyka religijna, wartości chrześcijańskie, chrześcijańska miłość, wychowanie religijne.

SUMMARY

St. John Bosco – catholic charismatic priest, educator of youth, founder of the Salesian Society is one of the greatest individualists and also one of the most important people in history of Christian Church. The principal aim of his pastoral and pedagogical activity was religious formation and education of young people. The priest Bosko is a founder of the new pedagogical system, where art and universality culture activity – especially musical activity – have important meaning. Sing and music are a supplement of educational process, improve the esthetic taste, contribute to the beauty admiration, teach cultural behavior and excite many other positive features. The religious music teaches Christian attitude to life – creates religious, spiritual and moral human personality.

Key words: preventive system, religious music, Christian values, Christian love, religious education.

BIBLIOGRAFIA

- Barlak M., *Wychowanie salezjańskie jako dialog osób w świetle wartości*, w: *Książka Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000, s. 186–202.
- Bellerate B., *Don Bosco e la scuola umanistica*, w: *Don Bosco nella storia. Atti del 1° Congresso Internazionale di Studi su Don Bosco*. Università Pontificia Salesiana – Roma, 16–20 gennaio 1989, a cura di M. Midali, Roma 1990.

- Bosco G.B., *Il sistema preventivo di don Bosco. Una proposta di spiritualità per educatori*, Leumann 1993.
- Braido P., *Il sistema preventivo di Don Bosco*, Zürich 1964.
- Braido P., *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*, Roma 1988.
- Cian L., *Wychowanie w duchu księdza Bosko*, Warszawa 1986.
- Chmielewski M., *System wychowawczy św. Jana Bosko w ewangelizacji młodzieży*, „Seminare”, 19(2003), s. 343–355.
- Drewniak J., *Charyzmat salezjański i jego realizacja w życiu ks. Idziego Ogierniana Mańskiego (1900–1966)*, „Seminare”, 19(2003), s. 421–438.
- Drewniak J., *Kapłan – kompozytor. Dualizm powołania i twórczości ks. Idziego Ogierniana Mańskiego (1900–1966)*, Warszawa 2007.
- Konstytucje Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Rzym 1986.
- Kosiński S., *Dzieła salezjańskie w życiu księdza Bosko*, „Seminare”, 9(1987–1988), s. 11–35.
- Kulpaczyński S., *W poszukiwaniu proporcji pomiędzy Oratorium a rekratorium, w: Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000, s. 150–166.
- Lewko M., *Salezjańskie misterium Męki Pańskiej (Przyczynek do dziejów teatrów ochotniczych w Polsce)*, „Roczniki Humanistyczne”, 20(1972), s. 119–146.
- Malinowski Z., *Działalność muzyczna salezjanów polskich, w: 75 lat działalności Salezjanów w Polsce*, red. R. Popowski [i in.], Łódź – Kraków 1974, s. 110–128.
- Memorie Biografiche di s. Giovanni Bosco*, red. G. Lemoyne [i in.], San Benigno Canavese – Torino 1898–1948.
- Misiaszek K., *Aktualność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko we współczesnym wychowaniu*, „Seminare”, 14(1998), s. 13–25.
- Niewęglowski J., *Salezjanie i szkolnictwo*, „Seminare”, 13(1997), s. 193–206.
- Pazzaglia L., *Apprendistato e istruzione degli artigiani a Valdocco (1846–1886)*, w: *Don Bosco nella storia della cultura popolare*, red. F. Traniello, Torino 1987, s. 14–27.
- Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemysłu i jej likwidacja w roku 1963*, red. R. Witalec, I. Witowicz, Rzeszów – Przemysł 2007.
- Stella P., *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica*, t. 1–2, Roma 1979–1981.
- Styrna S., *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898–1974*, w: *75 lat działalności Salezjanów w Polsce*, red. R. Popowski [i in.], Łódź – Kraków 1974, s. 11–36.
- Szczepankiewicz M., *Festiwal w Rumii wyrazem troski o właściwy kształt muzyki w Kościele*, „Seminare”, 11(1995), s. 359–369.
- Szołtysek A.E., *Teologia wychowania chrześcijańskiego według św. Jana Bosko*, w: *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Warszawa 2000, s. 100–112.
- Weinschenk R., *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, Warszawa 1996.